

Lectoraat Groene Leefomgeving

van Steden, een gezamenlijke zoektocht

naar het verkeerde been

MARTIN WOESTENBURG

PLANNING BY SURPRISE

**Lectoraat Groene Leefomgeving van Steden,
een gezamenlijke zoektocht
naar het verkeerde been.**

MARTIN WOESTENBURG

COLOFON

AUTEURS

Martin Woestenburg

DESIGN

Jos Jonkhof / Jonkhof *Onderzoek&Services*

FOTO KATERN

Samenstelling Jos Jonkhof
Beeld Van Hall Larenstein

DRUK

Druk . Tan Heck, Delft

ISBN

978-90-6824-054-2

Een publicatie van het Lectoraat Groene Leefomgeving van Steden
Hogeschool Van Hall Larenstein Velp, 2015

DE REEKS PLANNING BY SURPRISE 2012-2015

DE WAARDEN VAN DE GROENE RUIMTE IN DE STAD (2012)

The values of green spaces in towns and cities

COMPLEXITEIT EN GEBIEDSONTWIKKELING (2012)

Complexity and territorial development

ONTWERPEN AAN KLIMAATADAPTATIE (2013)

Designing climate adaptation

HET VERHAAL VAN DE PLEK (2013/2014)

Placemaking and Storytelling

Placemaking et Storytelling

ECO-ENGINEERING EN COMPLEXITEIT (2014)

STUDENTENCHARETTES, EEN MAGIC TOOLBOX (2015)

Students Charrettes, a Magic Toolbox

VOORWOORD	7
1 INLEIDING	9
Eerste lectoraten	11
Lector is spil in onderwijs, onderzoek en praktijk	14
Leeswijzer	15
2 HET LECTORAAT GROENE LEEFOMGEVING VAN STEDEN	17
Out of the Box	18
Planning by Surprise	22
3 STAPSTENEN OF OMSLAGPUNTEN	27
Studenten als interventiemacht	27
Studenten leren burgers participeren	29
Studenten evalueren onderwijs en onderzoek	32
Innovatie met kunstenaars en technici	34
4 QUIET LEADER	37
5 CONCLUSIE	41
BIJLAGE 1	
DE PUBLICATIES VAN DE KENNISKRINGEN VAN HET LECTORAAT GROENE LEEFOMGEVING VAN STEDEN.	43
BIJLAGE 2	
OVERZICHT VAN DE BELANGRIJKSTE PROJECTEN EN OPDRACHTGEVERS VAN HET LECTORAAT GROENE LEEFOMGEVING VAN STEDEN.	51

VOORWOORD

De geschiedenis die het boekje vertelt over de zoektocht die het lectoraat Groene Leefomgeving van Steden aanging naar aansprekende manieren om onderwijs, onderzoek en beroepspraktijk met elkaar te verbinden, had zonder de docenten en het ondersteunend personeel van Hogeschool VHL niet geschreven kunnen worden. Het lectoraat is namelijk gezamenlijk vormgegeven, waarbij iedereen zijn eigen bijdrage aan het lectoraat heeft geleverd en ook zeker zijn eigen filosofie heeft ontwikkeld ten aanzien van onderwijs, onderzoek en beroepspraktijk.

De tekst van het boek Lectoraat Groene Leefomgeving van Steden – Een gezamenlijke zoektocht naar het verkeerde been is het werk van de landschapsjournalist Martin Woestenburg, evenals de fouten en slordigheden die erin kunnen staan. Van de rode lijn van het verhaal en de achterliggende filosofie zou ik graag willen zeggen dat ik die heb vormgegeven namens en samen met de kenniskring van het lectoraat Groene Leefomgeving van Steden. Daarom dank aan: Hans van den Dool, Dick van Dorp, Frans van den Goorbergh, Peter Groenhuizen, Mirian Koedoot, Ad Koolen, Daan van der Linde, Adrian Noortman, Freek Rurup, Jimmie Slijkhuis, Wim Timmermans, Jos Ulijn, Ad Woudstra, Tulay Yilmaz.

Martin Woestenburg

1 INLEIDING

Er zijn meer dan zeshonderd lectoren aan de zevenendertig hogescholen van Nederland. Aan Hogeschool VHL zijn tien lectoren verbonden. Lectoren spelen een belangrijke rol in de modernisering en professionalisering van het hoger onderwijs, zoals die vanaf de jaren tachtig is vormgegeven. De eerste lectoren werden in 2001 aangesteld. Tegenwoordig is de lector een gewoon onderdeel van de hogeschool, maar behalve de vernieuwingsambitie ontbreekt het nog aan een vaste vorm en organisatie van de lectoraten en een duidelijk profiel of stel competenties voor de lectoren.

De afgelopen dertig jaar is het hoger onderwijs in Nederland sterk gegroeid en veranderd. Waren er in het begin van de jaren tachtig bijna vierhonderd hbo-instellingen met zo'n tweehonderdduizend studenten, nu studeren er vierhonderdveertigduizend studenten aan zevenendertig hogescholen. Die hbo-instellingen van vroeger, met namen als 'heao', 'hts', 'kweekschool', 'conservatorium' of 'academie', werden door het ministerie van Onderwijs bekostigd en georganiseerd, en gaven voortgezet onderwijs met een sterke disciplinaire insteek. De huidige hogescholen werken grotendeels zelfstandig en geven interdisciplinair en praktijkgericht beroeps-onderwijs dat aansluit bij het academische werkveld van de universiteiten.

Voor docenten en studenten betekende dit een enorme cultuuromslag, die lang onzichtbaar bleef in alle aandacht

voor de met veel fusies gepaarde schaalvergroting van hbo-instellingen. De nieuwe hogescholen werden in de Wet op hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek expliciet verantwoordelijk gesteld voor de aansluiting op de beroepspraktijk (zie Kader1). Dat was nieuw, omdat hbo-instellingen zich tot dan toe vooral richtten op een vakmatige, disciplinaire kennisoverdracht die studenten een professionele basis moest leveren als beginnende beroepsbeoefenaar. Nu kwam daar het participeren in praktijkgericht onderzoek bij, met interactieve en op de student gerichte onderwijsmethoden, en moesten de afgestudeerde studenten worden opgeleid tot ‘reflectieve professionals’ met onderzoeksvaardigheden, die volwaardig konden meedraaien in de beroepspraktijk.

KADER 1

WET OP HET HOGER ONDERWIJS EN WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK (1992):

“Hoger beroepsonderwijs: onderwijs dat is gericht op de overdracht van theoretische kennis en op de ontwikkeling van vaardigheden in nauwe aansluiting op de beroepspraktijk.” (art. 1.1, lid d)

“Hogescholen zijn gericht op het verzorgen van hoger beroepsonderwijs. Zij verrichten ontwerp- en ontwikkelactiviteiten of onderzoek gericht op de beroepspraktijk. Zij verzorgen in elk geval bacheloropleidingen in het hoger beroepsonderwijs, zij verzorgen in voorkomende gevallen masteropleidingen in het hoger beroepsonderwijs en zij dragen in elk geval kennis over ten behoeve van de maatschappij. Zij dragen bij aan de ontwikkeling van beroepen waarop het onderwijs is gericht.” (art. 1.3, lid 3)

EERSTE LECTORATEN

Toen in 2001 de eerste lectoren werden aangesteld op de Nederlandse hogescholen was deze ontwikkeling dus al meer dan twee decennia gaande. Rond de eeuwwisseling werd duidelijk dat in deze onderwijsvernieuwing weinig aandacht was geweest voor de rol van de docenten. Die waren nog sterk op het onderwijs gericht en hadden niet de kans gekregen om aan te sluiten bij het praktijkgerichte onderzoek, om zelf onderzoek te doen, of om bij te dragen aan de vernieuwing van het curriculum en het vergroten van de onderzoeksvaardigheden van de studenten. Frank Leijnse, de voorzitter van de HBO-raad stelde in 2000 in een essay voor om lectoren in te stellen. Die zouden docenten moeten stimuleren om een meer innovatieve en op de beroepspraktijk gerichte rol op zich te nemen. Volgens Leijnse zou dit bijdragen aan de noodzakelijke verbreding en professionalisering van het docentencorps.

In 2001 werd de Stichting Kennisontwikkeling hbo opgericht, die tot 2008 de introductie van lectoraten in het hoger onderwijs zou begeleiden. De stichting beoordeelde aanvragen voor lectoraten door hogescholen, evalueerde de ontwikkeling van de lectoraten en onderhield contacten met werkgeversorganisaties.

Het veranderen van de onderwijspraktijk van de hogescholen ging langzaam, bleek uit drie evaluaties van de stichting. In 2004 bleek dat de achttien lectoren die de evaluatiecommissie had gevolgd, weliswaar 'nieuw elan' brachten in de hogescholen maar geen duurzame bijdrage leverden aan het onderwijs. In 2005 bleek er weinig veranderd. In 2007 werd

opnieuw een evaluatie uitgevoerd, en tevens via een vragenlijst een profiel opgesteld van de lectoren. Uit de evaluatie bleek dat zowel lectoren, hogescholen als het rijk nog flink wat stappen moesten ondernemen om te zorgen dat de lectoren en lectoraten een volwaardig geïntegreerd onderdeel zou kunnen worden van het hoger onderwijs (zie Kader 2).

KADER 2

BEST PRACTICES VAN ZOWEL LECTORATEN, HOGESCHOLEN, ALS LANDELIJKE ONDERZOEKORGANISATIES DIE VAN GROOT BELANG ZIJN VOOR HET VERDER UITBOUWEN VAN DE SUCCESSTORY VAN HET LECTORAAT IN DE HOGESCHOLEN.

(Bron: *Lectoraten, kweekvijvers van innovatie. Rapport van Evaluatiecommissie lectoraten*, Stichting Kennisontwikkeling hbo, 2008)

a. Doelstellingen van de lectoraten

- 1. Lectoraten verheffen systematische kennisontwikkeling door middel van eigen langjarige onderzoekprogramma's tot hun centrale doelstelling.*
- 2. Docenten en studenten participeren rechtstreeks in het onderzoek.*
- 3. Het onderzoek richt zich op kennis die gevraagd wordt door economie en samenleving.*
- 4. Succesvolle werving van externe middelen.*

b. Beleid van hogescholen

- 5. De introductie van nieuwe doelstellingen op het terrein van personeel en organisatie.*
- 6. Verhoging van de interne financiering.*
- 7. Bundeling van lectoraten in kenniscentra ten behoeve van meerdere opleidingen.*
- 8. Bestuurlijke verankering.*

c. Nationaal beleid

- 9. De geleidelijke uitbouw van het SIA-RAAK programma tot een volwaardige tweede geldstroom voor de hogescholen.*
- 10. NWO-financiering van de onderzoeksamenwerking tussen universitaire onderzoekgroepen en lectoraten.*

Uit het profiel van de lectoren bleek dat zij meestal gepro-moveerde en ervaren onderzoekers waren met een breed netwerk en een goede band met de beroepspraktijk. Lectoren bleken zelf enthousiast: ze gaven het werken in het lectoraat een 7,6. Het aantal lectoren groeide tot 2005 gestaag en verdubbelde daarna tot het huidige aantal van ruim zeshonderd. De invoering van het nieuwe bachelor-masterstelsel in 2002 voor het hoger onderwijs heeft hierin een stimulerende rol gespeeld. Hierin werd afgesproken dat hogescholen naast een drie- of vierjarige bacheloropleiding ook twee- of driejarige master-opleidingen konden aanbieden. Studenten konden hun eigen studietrajecten volgen op bachelor- en masterniveau. De masteropleidingen hebben een meer academisch niveau en zijn meer gericht op vergroten van de onderzoeksvaardigheden van studenten in de beroepspraktijk. De lector en de lectoraten konden hierbij een centrale rol vervullen als een soort verbindingsmanager tussen beroepspraktijk, onderzoek en onderwijs. De functie van de lector, oorspronkelijk een academicus die geen hoogleraar was, kreeg hiermee een nieuwe betekenis. Ondanks de toch explosief te noemen groei van het aantal lectoren en lectoraten blijft het moeizaam om vooral de relatie tussen lectoren en lectoraten en het onderwijs duurzaam vorm te geven. Blijkbaar is de verbinding tussen de beroeps-praktijk en de onderwijspraktijk zich op een positieve manier aan het ontwikkelen, maar neemt dat tijd. In 2013 bleek uit een evaluatie van het Interstedelijk Studenten Overleg dat de lectoren bij veel studenten nogal onzichtbaar waren, maar dat dit wel verbeterde. Toch lag

ook in deze evaluatie, net als in eerdere evaluaties, de nadruk op de boodschap dat lectoren en lectoraten broodnodig zijn voor de vernieuwing en professionalisering van het hoger onderwijs. De algemene boodschap van de evaluaties lijkt dan ook, dat het nodig is om te blijven inzetten op de professionalisering van de lectoren en lectoraten, om de positie van lectoraten verder te consolideren in de onderwijsorganisatie en om systematisch verder te blijven werken aan de kennisontwikkeling.

LECTOR IS SPIL IN ONDERWIJS, ONDERZOEK EN PRAKTIJK

Een lector wordt wel omschreven als een praktijkhoogleraar, maar toch is in al die jaren niet helemaal duidelijk wat het profiel van een lector is. Er is geen vaste functieomschrijving of vast stel competenties voor de functie, en in de praktijk blijken lectoren hun lectoraat nogal verschillend in te vullen. Waarschijnlijk is de beste omschrijving van de lector die als de centrale spil in het praktijkgerichte onderzoek in het hoger beroepsonderwijs. De positie van dit onderzoek in het hoger onderwijs werd in 2011 in de notitie 'Kwaliteit en verscheidenheid. Strategische agenda hoger onderwijs, onderzoek en wetenschap' als volgt omschreven: "Het praktijkgericht onderzoek in het hoger beroepsonderwijs vervult een dubbele functie. Enerzijds verhoogt het de kwaliteit van het onderwijs door de verwevenheid te vergroten tussen onderzoek en onderwijs. Anderzijds draagt het bij aan benutting van kennis, innovatie en samenwerking van hogescholen met bedrijven." Zo gezien is de lector dus degene die moet

zorgen dat het praktijkgerichte onderzoek bijdraagt aan de kwaliteit van het onderwijs, maar ook zorgt dat dit onderwijs bijdraagt aan de maatschappij. De lector is dus de spil in het verbinden van onderwijs, onderzoek en praktijk.

LEESWIJZER

Dit boekje gaat over het lectoraat Groene Leefomgeving van Steden aan Hogeschool VHL van lector Wim Timmermans. In hoofdstuk 2 wordt een korte, chronologische geschiedenis verteld van het lectoraat, van de eerste kennismakingsgesprekken en experimenten met studentencharrettes, via de formulering van de eerste werkfilosofie naar een steeds strakker in elkaar stekend programma om praktijkgericht onderwijs en onderzoek te verenigen. In hoofdstuk 3 wordt via vijf thematische stapstenen als het ware door die geschiedenis heen en weer gehinkeld. Uit het project Jonge Friezen Foarút bleek hoe studenten ingezet kunnen worden als interventiemacht. In Amersfoort leidde praktijkgericht onderzoek ertoe dat de major Management Buitenruimte een andere invulling kreeg. In het Europese project VALUE-Added werden studentencharrettes gebruikt voor evaluatie van studentencharrettes. Experimentele projecten uit het Kennisverspreiding en Innovatie Groen Onderwijs (KIGO) project rondom eco-engineering zorgden ervoor dat docenten en studenten samen met kunstenaars en technici voorbij de grenzen van hun vakmatige disciplines werkten. Als afsluiting van het boek wordt ingegaan op de managementstijl van Timmermans, die het best omschreven kan worden als *quiet leadership*.

2 HET LECTORAAT

De ontstaansgeschiedenis van het lectoraat Groene Leefomgeving van Steden is tekenend voor de dynamiek waarin lectoren en lectoraten werken. Het lectoraat is een doorontwikkeling van het lectoraat Stedelijke Beplanting dat lector Arie Koster van 2003 tot en met 2007 leidde. Het onderzoeksthema van het nieuwe lectoraat werd verbreed naar de maatschappelijke aspecten van groen met als centrale vraag: wat is de meerwaarde van groen voor de stad?

In de missie van het lectoraat Groene Leefomgeving van Steden werd in 2007 de rol van de lector in vier speerpunten opgedeeld:

- Toegepast onderzoek uitvoeren samen met het onderwijs naar de maatschappelijke betekenis van het groen in de stedelijke omgeving;
- Het onderwijs ondersteunen bij het duurzaam inbedden van de opgedane kennis in het curriculum;
- Als kennismakelaar fungeren die nationaal en internationaal onderwijs, onderzoek en praktijk met elkaar verbindt;
- Samen met het onderwijs zinvolle bijdragen leveren aan het maatschappelijk debat.

Inhoudelijk zou het lectoraat zich moeten richten op maatschappelijke vraagstukken klimaatadaptatie, bevolkingskrimp en eco-engineering, waarbij de lector Timmermans zou samenwerken met docenten en studenten van de opleidingen

Tuin- en Landschapsinrichting, Bos- en Natuurbeheer en Land en Watermanagement. Met de onderwijsdirecteuren van deze opleidingen sprak Timmermans af om deze doeleinden bottom-up op te pakken, en om aansluiting te zoeken bij de meest enthousiaste en actieve docenten. Timmermans organiseerde kennismakingsgesprekken met dertig à veertig docenten binnen VHL om te verkennen welke mogelijkheden docenten zelf zagen. Daarbij waren er docenten die afwachting stelden ‘Zeg maar wat ik moet doen?’, maar ook docenten die nieuwe dingen wilden proberen om een verbinding tussen onderzoek en onderwijs te leggen.

Zo groeide er rondom het lectoraat bijna ongemerkt een kennis kring in VHL, die allerlei activiteiten organiseerde. Er werden *summer schools* georganiseerd en ontwerpateliers, waarin docenten en studenten van VHL samenwerkten met studenten uit Duitsland en Polen. In 2008 participeerde het lectoraat in het Europese project PLUREL, waarin diverse ontwerpateliers werden georganiseerd over de identiteit van het landschap in Stadsregio Haaglanden. Dat resulteerde in een tentoonstelling van het werk van de studenten in kunstcentrum Stroom Den Haag met de daarbij horende catalogus *Greenspotting Haaglanden – Reviewing Landscape*, en een debat tussen regionale bestuurders en internationale wetenschappers uit het Europese project PLUREL.

OUT OF THE BOX

In 2010 werd het boek *Out of the Box* gepubliceerd, een verslag van de eerste periode van het lectoraat, maar ook een

vooruitblik. Hierin werd voor het eerst de filosofie van het lectoraat uitgelegd aan de hand van zeven projecten gericht op onderwijsvernieuwing en acht projecten gericht op onderzoeksvernieuwing. De zeven onderwijsprojecten waren projecten in het kader van de KIGO regeling, waarin VHL veelal in opdracht van gemeenten en provincies samenwerkte met andere hogescholen en universiteiten aan integrale gebiedsplanning, burger- en jongerenparticipatie en ruimtelijke kwaliteit in regio's in Nederland. De onderzoeksprojecten waren internationale projecten die pasten in Europese onderzoeksprogramma's, waarbij aan vergelijkbare onderwerpen werd gewerkt met partners uit Engeland, Duitsland, Polen, België, Albanië, Spanje, Hongarije, enzovoorts.

In *Out of the Box* werden deze projecten beschreven aan de hand van een model van zes stappen dat VHL tot kenniscentrum op het gebied van toegepast onderzoek moest maken (zie Kader 3). Bij sommige projecten speelden alle zes de stappen, bij anderen slechts twee of vier.

Het lectoraat werd in de filosofie gepresenteerd als een 'incubator innovatie onderwijs, ontwerp en onderzoek', waarin studenten konden werken aan concrete praktijkopdrachten die de basis vormden voor lectoraatprojecten van de kenniskring van het lectoraat. Zo zou de dynamische praktijk van metropolitane gebieden gebruikt kunnen worden om nieuwe vragen te genereren voor onderzoek en nieuw materiaal te leveren voor het onderwijs. "Hierdoor ontstaan een intensieve wisselwerking tussen onderwijs, onderzoek en praktijk in de vorm van een dynamische kennisagenda", luidde de conclusie.

In het boek werden de contouren zichtbaar van het lectoraat, zoals zich dat bottom-up aan het vormen was:

- Er is een relatie met de praktijk;
- Er is een dynamische en flexibele kennisagenda;
- De lectoraatprojecten richten zich op brede maatschappelijke thema's;
- De projecten gaan over toepassing van kennis en actieve participatie in beleidstrajecten: actieonderzoek.

KADER 3

ZES STAPPEN OM VHL OP HET GEBIED VAN DE GROENE LEEFOMGEVING VAN STEDEN TE ONTWIKKELEN TOT KENNISCENTRUM VOOR TOEGEPAST ONDERZOEK.

Stap 1. Studenten voeren opdrachten uit en genereren hieruit kennis rondom praktijksituaties

Stap 2. Interdisciplinaire samenwerking tussen docenten die verantwoordelijk zijn voor diverse vakken om maatschappelijke thema's bloot te leggen en verdieping van het vakgebied te organiseren

Stap 3. Reflectie en verdieping door middel van publicaties en presentaties

Stap 4. Ontwikkeling van een kenniscentrum met onderwijsagenda en kennisagenda, dat samenwerkt met andere hbo-instellingen en universiteiten

Stap 5. De kennisontwikkeling is inzetbaar op nationaal niveau

Stap 6. De kennisontwikkeling is inzetbaar op internationaal niveau

In 2011 besloot VHL om het lectoraat Groene Leefomgeving van Steden met een tweede periode van vier jaar te verlengen. De filosofie van Out of the Box werd hierbij als leidraad opgepakt, om de meer organisch en bottom-up georganiseerde aanpak met projecten rondom integrale gebiedsplanung, burger- en jongerenparticipatie en ruimtelijke kwaliteit duidelijker rich-

ting te geven en steviger te internationaliseren. Het lectoraat kreeg vijf centrale thema's – klimaatadaptatie, participatie en communicatie rondom groen in de stad, maatschappelijke betekenis van groen, bevolkingskrimp en ontwerp van groene leefomgeving – en het belang van de Europese projecten werd groter.

Bij de verlenging van het lectoraat werd afgesproken dat het lectoraat als eerste lectoraat binnen VHL een externe visitatie zou organiseren. In dat kader werd in 2012 een zelfevaluatie opgesteld door Miriam Koedoot. Daarin werd geconcludeerd dat de nationale en internationale projecten van het lectoraat goed scoorden op de nieuwe, centrale thema's van het lectoraat. De evaluatiecommissie was lovend over de 'niet alledaagse aanpak en methoden' en de 'enorme opbrengst' van het lectoraat, 'getuige de resultaten van projecten die gebruikt worden als standaardwerk in onderwijsonderdelen, de rijke publicatielijst, de waardering van projectpartners en opdrachtgevers'. Aandachtspunten waren volgens de commissie het gebrek aan 'zichtbaarheid' van de lector, vooral bij studenten. Verder was voor de commissie niet duidelijk of het lectoraat nu onderwijs of onderzoek beoefende. Volgens de commissie zou de lector de werkwijze van het lectoraat beter moeten profileren als 'unieke werkwijze', en daarbij ook sterker inzetten op de inbedding van het praktijkgerichte onderzoek binnen VHL, en een bewustere en breder ingezette verbinding met het onderwijs op de hogeschool.

De evaluatie was bepalend voor de toekomstige richting van het lectoraat, omdat het lectoraat de adviezen oppakten om

vervolgstappen te kunnen maken. De evaluatiecommissie suggereerde namelijk om het beroeps- en praktijkgerichte onderwijs en onderzoek via het lectoraat te richten op het procesmatige karakter van ruimtelijke projecten, en de vraag wat daarbij het handelingsperspectief was voor de professional die werkt in dergelijke projecten. Dit sloot goed aan bij het promotieonderzoek naar complexiteit en planning, waar Timmermans in die periode aan werkte. Vanuit de complexiteitstheorie konden namelijk bepalende momenten of omslagpunten worden benoemd of geanalyseerd, of gekeken worden in welke ontwikkelingsfase een project zat, om vandaaruit een analyse te maken van de handelingsperspectieven van de verschillende partijen in zo'n project.

PLANNING BY SURPRISE

De manier waarop het lectoraat zich vanaf 2011 ontwikkelde, kan het best gekenschetst worden aan de hand van het boekje dat het lectoraat in 2015 publiceerde over de ontwerpateliers en workshops die docenten en studenten in nationale en internationale projecten hebben uitgevoerd. *Studentencharettes onder hoge druk* begint met de inzet van de charettemethode, een planningsmethode waarbij groepen in diverse subgroepen worden onderverdeeld en de deelnemers niet alleen ideeën ontwikkelen over planning of ontwerp maar ook over de financiering.

De kenniskring van het lectoraat Groene Leefomgeving van Steden pakte deze methode op om in opdracht van binnen- en buitenlandse gemeenten, provincies of ngo's ruimtelijke

ontwerpopgave door studenten te laten uitvoeren. Daarbij werden studenten uit diverse landen en van uiteenlopende disciplines op locatie bijeengebracht om onder hoge tijdsdruk informatie over de ontwerpopgave om te zetten in een plan of in meerdere toekomstscenario's. Dergelijke studentencharrettes werden door het lectoraat georganiseerd in het groot en in het klein, en in nationale en internationale projecten.

In het begin werden de studentencharrettes losjes georganiseerd, en werd vooral gekeken hoe dergelijke ontwerpateliers konden dienen als een middel om via het onderwijs aan praktijkgericht onderzoek te doen. Het waren vooral de voorlopers onder de docenten die dit middel gebruikten in hun onderwijs. Later gingen meer docenten meedoen. In de loop van de tijd werden de charrettes zo steeds beter ingebed in het onderwijs aan VHL, terwijl er ook een onderzoeksagenda ontwikkelde. Daarnaast werden door professionele journalisten verslagen gemaakt van de charrettes.

Docenten en externe onderzoekers publiceerden ook wetenschappelijke artikelen over klimaatadaptatie, burgerparticipatie, eco-engineering en de andere centrale thema's binnen het lectoraat.

Op het laatst werden studenten ingezet in nieuwe charrettes om de praktijkresultaten van eerdere charrettes te evalueren. Zo was de cirkel rond: studenten werkten aan praktijkgericht onderzoek, dat boeken en artikelen opleverden die gebruikt konden worden in het onderwijs, terwijl studenten als experts werden ingezet om die wisselwerking tussen onderwijs en onderzoek te evalueren.

Deze professionaliseringsslag is door de kenniskring van het lectoraat gevolgd en onderzocht in de serie boekjes onder de titel *Planning by Surprise*. Vanaf 2012 verschenen zes boeken met kleurige omslagen: *De waarden van de groene ruimte in de stad*, *Complexiteit en gebiedsontwikkeling*, *Ontwerpen aan klimaatadaptatie*, *Het verhaal van de plek*, *Eco-engineering en complexiteit* en *Studentencharettes onder hoge druk*. Al deze boeken zijn ook in het Engels vertaald. Dit boek, *Lectoraat Groene Leefomgeving van Steden*, is de laatste in de reeks. In de boeken werd telkens vanuit een ander perspectief gekeken hoe het lectoraat binnen VHL samenwerkte met docenten en studenten om praktijkgericht onderzoek en onderwijs vorm te geven. Zo ontwikkelde zich – bijna ongemerkt – een onderzoeks- en onderwijsfilosofie die we het beste de naam *Planning by Surprise* kunnen geven. Ondertussen werkte Timmermans aan zijn promotieonderzoek, dat thematisch sterk aansloot bij de in de kleurige boekjes opgetekende filosofie. Timmermans promoveerde op 4 oktober 2013 aan de Universidade de Santiago de Compostela op de publicatie *Innovative land use and green planning in relation to complexity theory*.

Planning by Surprise gaat over het verbinden van onderwijs, onderzoek en praktijk van onderop met studenten, docenten, de lector en tal van externe partners uit het onderwijs, onderzoek en de praktijk. De filosofie is voortgekomen uit de praktijk van het lectoraat, en gevoed door het promotieonderzoek van Timmermans naar planning en complexiteit. In het kort gaat de filosofie om het besef dat processen niet lineair verlopen, maar eerder bestaan uit een opeenvolging van peri-

odes van stabiliteit en een zekere routine die af en toe worden opgeschud door een plotselinge verandering. Zo'n gebeurtenis wordt ook wel omslagpunt genoemd. Op zo'n moment gebeuren allerlei dingen die zorgen dat de situatie ineens veel ingewikkelder wordt of juist veel simpeler. Er ontstaan vele vraagtekens bij de periode van stabiliteit en routine, en er ontstaat een nieuw speelveld voor een nieuwe periode van stabiliteit en routine die vaak een hoger niveau van complexiteit heeft.

De rol van het lectoraat in deze filosofie is die van aanjager, katalysator, dwarsdenker en verstoorder. De lector stimuleert docenten en studenten om een onderzoekende houding aan te nemen, om nieuwsgierig en eigenwijs de praktijk tegemoet te treden. Tegelijkertijd zorgt de lector dat docenten en studenten op het verkeerde been worden gezet in praktijk-situaties, zodat ze uit hun confort zone komen, vraagtekens zetten bij hun eigen praktijk en vervolgens in interactie met mensen uit onderzoek en praktijk komen tot innovaties voor de onder-wijspraktijk. In het volgende hoofdstuk zullen we een aantal van dit soort momenten beschrijven.

3 STAPSTENEN OF OMSLAGPUNTEN

De geschiedenis van het lectoraat Groene leefomgeving van steden laat zich chronologisch vertellen, zoals in hoofdstuk 2. Dat is één vorm van logica. Een andere is het oppakken van enkele stapstenen of omslagpunten in de ontwikkeling van het lectoraat, momenten of gebeurtenissen die een belangrijke vooruitgang betekenen in het proces dat in 2007 is ingezet. Deze stapstenen of omslagpunten zijn momenten waarop mensen op het verkeerde been werden gezet om uiteindelijk verrijkt samen verder te werken aan de doelstellingen van het lectoraat.

In dit hoofdstuk behandelen we er een viertal, van de bewustwording van jonge Friezen, via de onderzoeksresultaten die tot een opnieuw gedefinieerde major Management Buitenruimte leiden, de studenten die in studentencharettes het werk van collegastudenten in studentencharettes evalueren, tot de samenwerking met kunstenaars en technici die maakt dat studenten tot over de grenzen van hun vakgebied moeten reiken.

STUDENTEN ALS INTERVENTIEMACHT

In eerste instantie leek de opdracht voor het project Jonge Friezen Foarút weinig met het op natuur en landschap gerichte onderwijsagenda van VHL te maken te hebben. Centraal in het project stond de bevolkingskrimp in Noord-Fryslân, en de vrees dat jongeren zouden wegtrekken uit de krimpgebieden. Provincie Fryslân wilde hier wat aan doen.

Timmermans stelde voor om, in plaats van proberen de krimp tegen te gaan, een 'Jongerenagenda' te maken met bijvoorbeeld *landscape as job creator*. Het barst immers in Nederland van de Friezen met heimwee, omdat die elders een baan en een huis gevonden hebben. Waarom zou dat niet ook in Friesland kunnen? Dit idee werd door Van Hall Larenstein, AOC Friesland en NHL Hogeschool opgepakt. Studenten en docenten werkten in het project samen met tweeëntwintig partners, van scholen, jongerencentra, welzijnswerkers tot ambtenaren van gemeenten en de provincie.

Doel van het project Jonge Friezen Foarút was om 'met jongeren voor jongeren door jongeren op zoek te gaan naar nieuwe kansen voor de noordelijke schil van Fryslân'. Anderhalf jaar lang bezochten zo'n veertig studenten Ontwikkelingsplanologie en Plattelandsontwikkeling van VHL en zo'n vijftig studenten Welzijn, Social Work, Communicatie en Event Management van de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden op twintig locaties talloze Friese jongeren in scholen, verenigingen en kerken. De studenten van VHL werkten hierbij samen met professionals en collegastudenten uit totaal andere beroepsgroepen, zoals welzijnswerk of communicatie. Ook de opdracht – zorgen dat jongeren in Friesland zich bewust worden van de krimpproblematiek – was voor de Larensteiners nogal wezensvreemd. Zo werden de studenten als het ware op het verkeerde been gezet.

Voor het lectoraat bleek de rol van de studenten binnen Jonge Friezen Foarút de grootste verrassing. De Welzijn-studenten hadden een totaal andere, veel activistischere aanpak dan

PLANNING BY SURPRISE

Lectoraat Groene Omgeving
van Steden
Het Panorama

PORT * ECO-ENGINEERING * KWARTIERMAKE

Photographics
sources VHL - sampling Jos Jonkhof

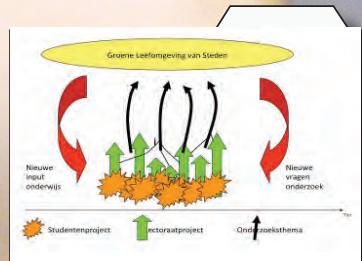
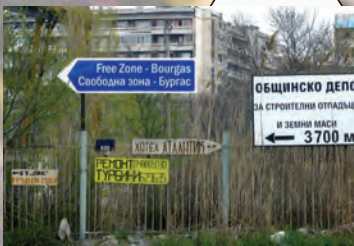

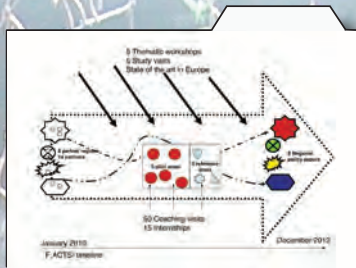
LUREL + VALUE + WHO IS AFRAID OF RED, G

GREEN AND BLUE + F:ACTS! + GROENE STEDEN

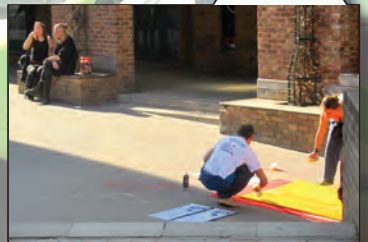

ARTICIPATIE + VOORBEELDSTAD AMERSFOO

CO-ENGINEERING + KWARTIERMAKER ARNHEIM

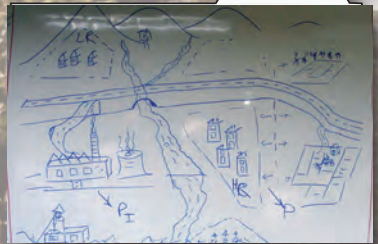
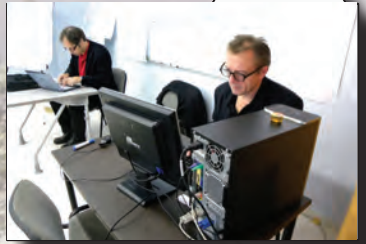

NIJMEGEN + JONGE FRIEZE

LOUNGE WORKSHOP ON LANDSCAPE AND URBANISATION

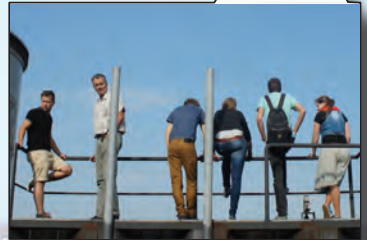
CREATIE IN DE STAD + LICI + GREEN CITY AC

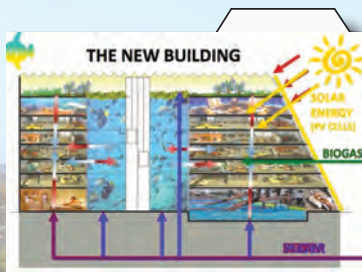
ACADEMY + VALUE ADDED PLANNING + DAFEEV

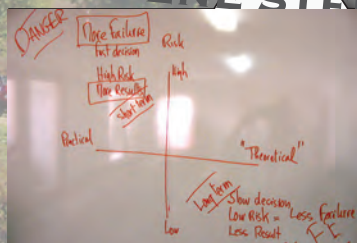

CULTURE + VALUE + WHO IS AFRAID OF RED, GR

EEN AND BLUE + F:ACTS! + GROENE STEDEL

VERNIEUWING + ENERGIZING + NATUURPARTIJ

Projecten VHT, met externe partijen; docenten zijn de continue factor
 • betaalde opdrachten;
 • subsidie trajecten

Casestudies

Inzet van studenten in reguliere modules of specialisatie

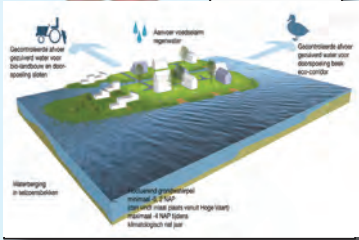
Onderzoeksvragen

Inzet van studenten in stage- of afstudeerfase

ICIPATIE + VOORBEELDSTAD AMERSFOORT +

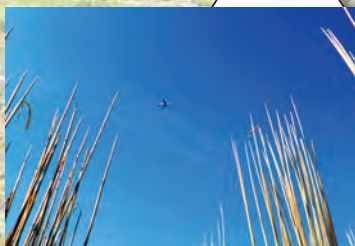

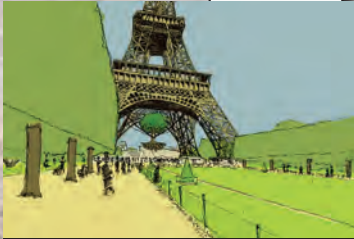
ENGINEERING + KWARTIERMAKER ARNHEM N

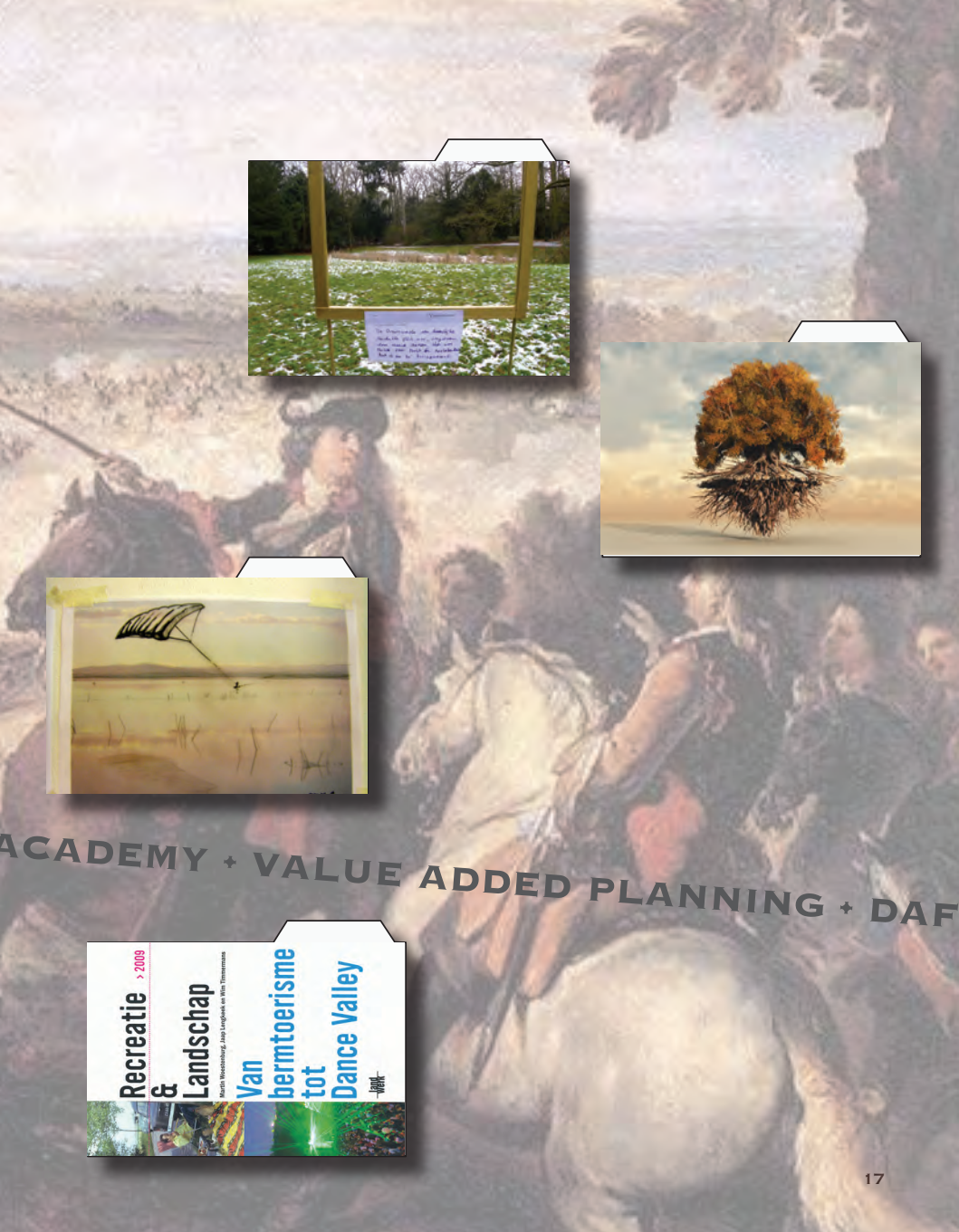
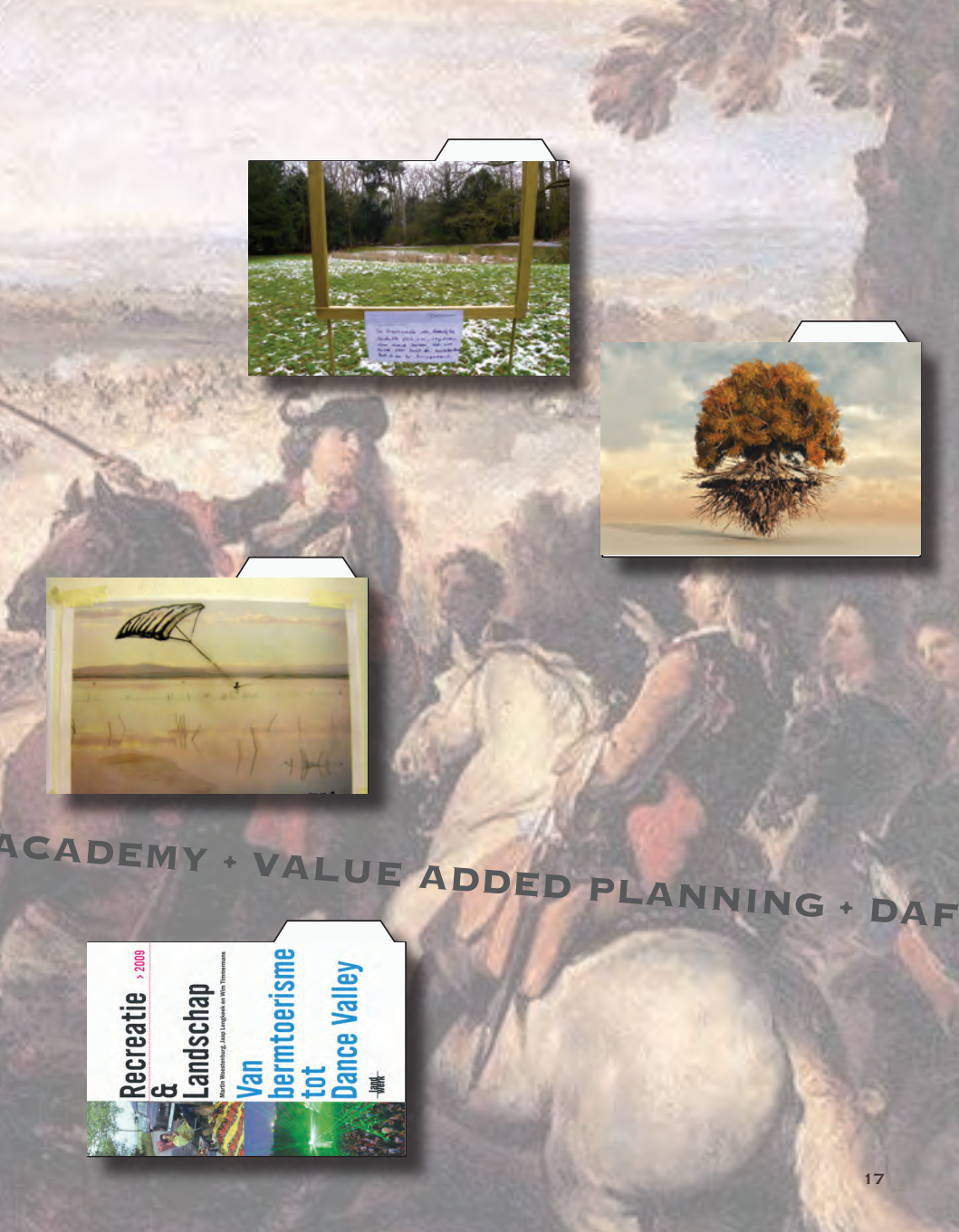
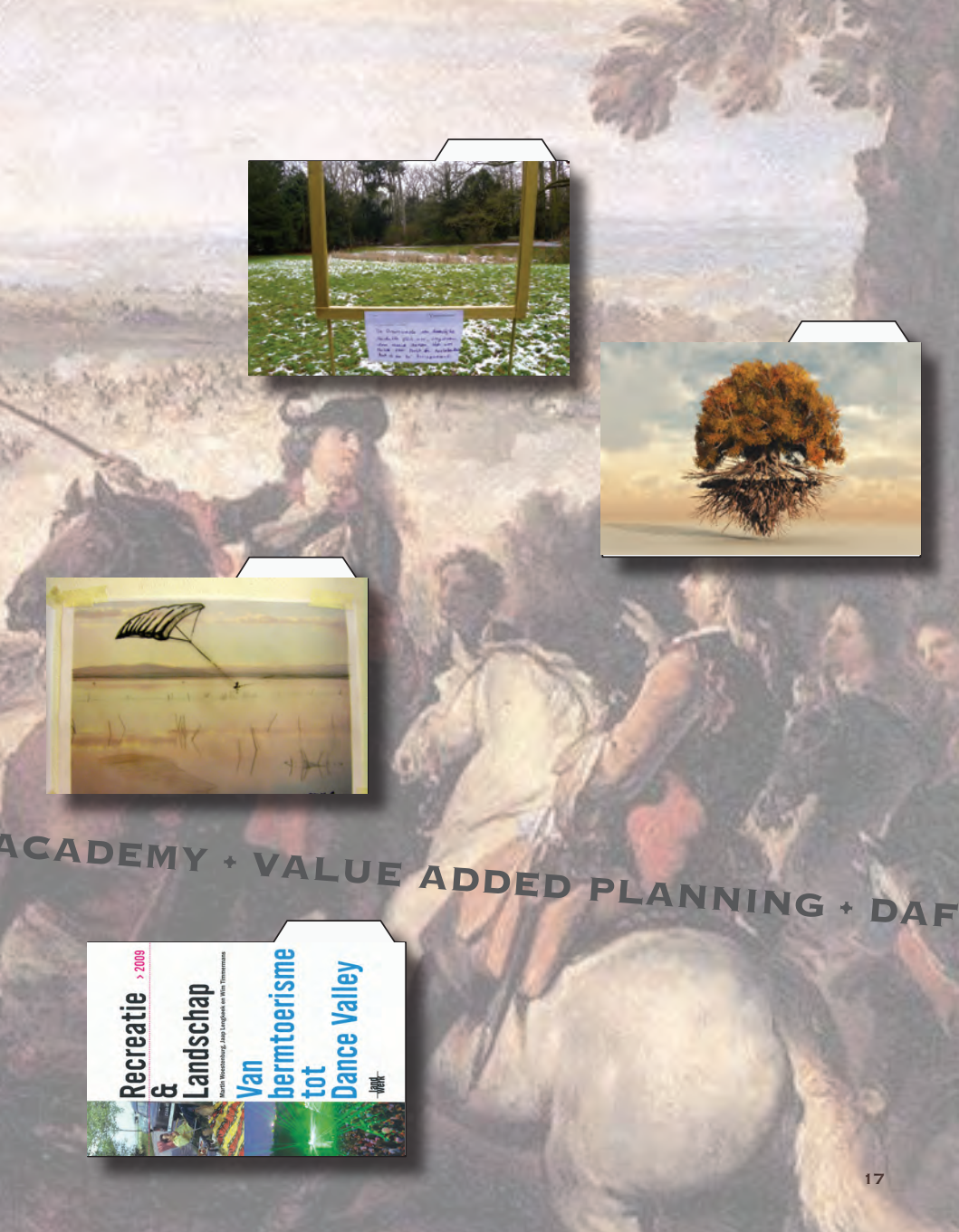
HIJMEGEN + JONGE FRIEZEN FOARUT + ACCI

RECREATIE IN DE STAD + LICI + GREEN CITY

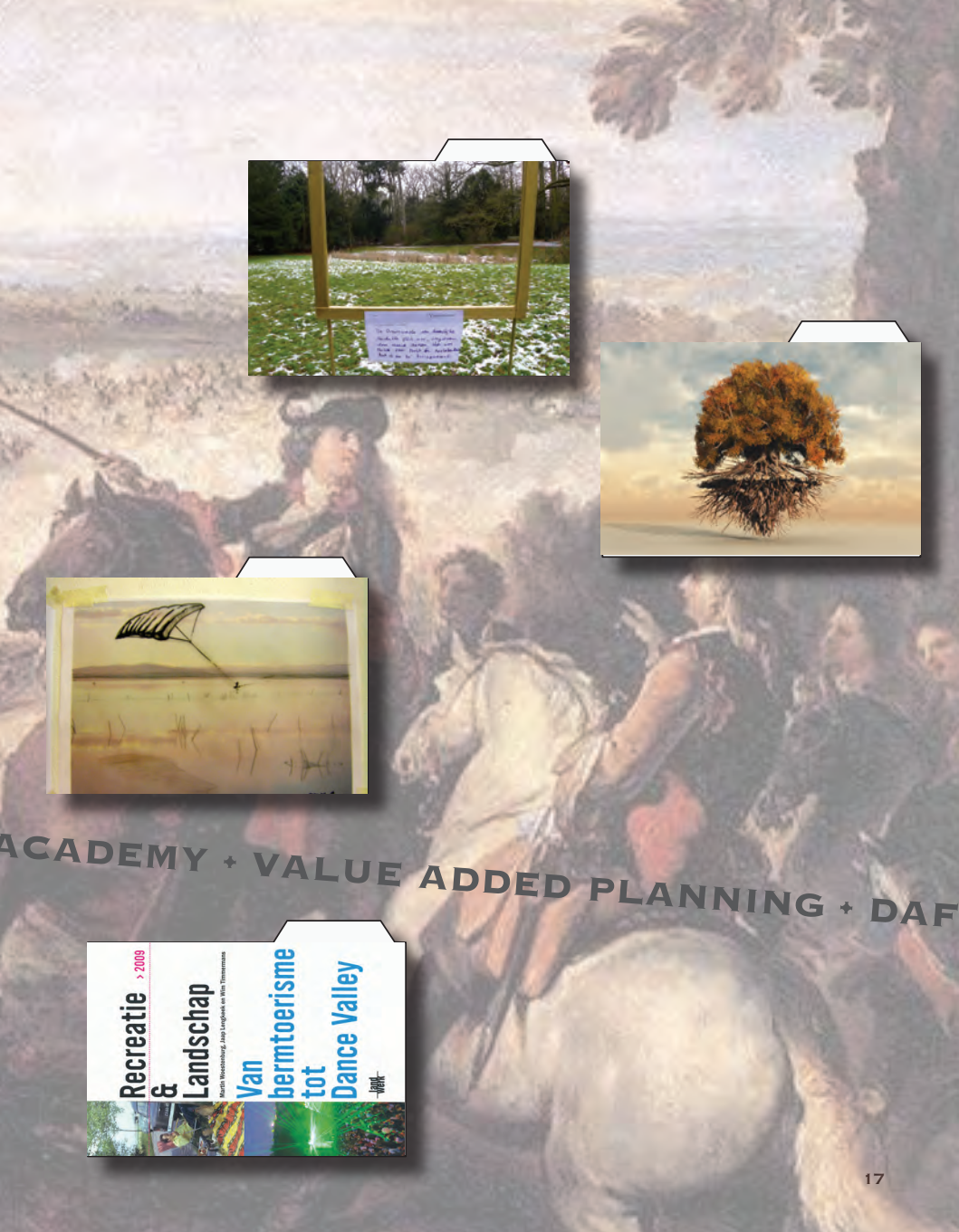

ACADEMY + VALUE ADDED PLANNING + DAF

Recreatie & Landschap
Van der Helm
bermtoerisme tot
Dance Valley

17

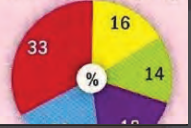
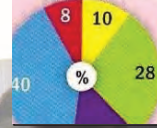
UREL + VALUE + WHO IS AFRAID OF RED, GR

Dromen van platteland

Waar Nederlanders wonen en willen wonen

Huidige woonomgeving

Gewenste woonomgeving

Als je van de universiteit komt, dan weet je iets

Als je van het HBO komt, dan kan je iets

TEEN AND BLUE + F:ACTS. GROENE STEDEL

Workshop stap 1

Tulay

Hans

Daan

Ad

Ad

Frans

Jeroen

Jimmy

Dick

Juanece

Jaap

KE VERNIEUWING + ENERGIZING + NATUUR

de studenten van VHL. De studenten Communicatie en Event management organiseerden grote symposia waarbij de studenten op het podium stonden en burgemeesters, wethouders, directeurs van bedrijven en beleidsmedewerkers in de zaal moesten plaats nemen. Dankzij de inzet van de studenten bleek het project een succesvolle interventie in het dagelijkse leven van de Friese jongeren. Het idee van *landscape as job creator* werd door de studenten van VHL vanuit hun ruimtelijke disciplines opgepakt met ideeën over bereikbaarheid, nieuwe bedrijvigheid en ruimtelijke invullingen voor allerlei voorzieningen voor jongeren. Deze op kaarten uitgetekende en uitgeschreven ideeën vormden de basis voor de Jongeren-agenda.

Voor het lectoraat was dat de belangrijkste conclusie uit het project, dat het de studenten als interventiemacht was gelukt om de Friese jongeren ook daadwerkelijk bij het project te betrekken. Die conclusie zou later in andere projecten worden bevestigd. Studenten konden bijvoorbeeld bij de presentatie van de resultaten van een ontwerpatelier makkelijker vanuit een soort onbevangenheid harde, kritische dingen zeggen over een ruimtelijke situatie in een gemeente dan een docent of een onderzoeker. Zo werd in Jonge Friezen Foarút de waarde van studenten voor het onderzoek ontdekt.

STUDENTEN LEREN BURGERS PARTICIPEREN

Het stedelijk groenbeheer is in de afgelopen decennia sterk veranderd. Was het vroeger vooral gericht op een effectieve controle van de hoeveelheid groen en de financiën die

daarmee gemoeid waren, in het begin van de twintigste eeuw werd duidelijk dat groen allerlei maatschappelijke functies vervult. Groen is belangrijk voor de gezondheid van mensen, voor de leefbaarheid van wijken en buurten, en voor het fysieke leefklimaat met schone lucht en schoon water. Toen VHL begon met de opzet van de nieuwe major Management Buitenruimte was dan ook duidelijk dat die maatschappelijke functies hierin een plek moesten krijgen.

In een aantal projecten van het toenmalige ministerie van LNV konden binnen VHL de eerste experimenten plaatsvinden. Zo bedachten studenten, onder impuls van Timmermans en docent Roos van Doorn, dat een natuurenquête het beste gehouden kon worden vanaf een hoogwerker, gingen studenten met jongeren bomen planten in Presikhaaf om zo met hen te kunnen praten over de waarden van groen in de stad, en ontwikkelde ze een kijk- en doeroute voor jongeren in Duiven. Dit studentenonderzoek vormde de basis voor de publicatie van het boek *Participatie @ buitenruimte* door docenten Tuinen Landschapsarchitectuur Frans van den Goorbergh en Juul Scheffers. Hierin werden de verschillende experimenten als voorbeelden gebruikt voor een meer gestructureerde aanpak van vergelijkbare projecten, inclusief plan van aanpak.

Doel van het boek was om duidelijk te maken welke mogelijkheden er zijn om mensen bij het openbaar groenbeheer te betrekken. Die insteek vormde de basis voor de major Management Buitenruimte. Zo kreeg deze nieuwe afstudeerrichting dankzij praktijkgericht onderzoek een meer maatschappelijke invulling. Aansluitend op deze major ontwikkelde

zich ook nationaal en internationaal onderzoek, waarin de studenten konden deelnemen. VHL was in deze periode via het Europese project VALUE betrokken bij een onderzoek naar de waarde van groen in de stad in gemeente Amersfoort. Dat onderzoek richtte zich in eerste instantie op allerlei planningsmethodes om de waarde van groen te bepalen. Studenten van VHL werden ingezet om deze methodes te checken en te evalueren in studentencharettes. Ze werkten daarbij samen met studenten Vastgoed van Hanze Hogeschool Groningen. Zo ontstonden methodes, waarin studenten van beide disciplines tegelijkertijd ruimtelijke plannen tekenden en eraan rekenden. Zo leerden ze vaardigheden te combineren in een multidisciplinair planningsproces.

Tijdens VALUE ontdekten onderzoekers, docenten en studenten op deze manier dat groen in de stad niet alleen een kostenpost is, maar ook kan bijdragen aan de ruimtelijke en politieke agenda van een stad. Dit is beschreven in het boek *De waarden van groene ruimte in de stad*. Juist omdat planningsprocessen in een stad nooit lineair zijn – ook hier werd de filosofie van Planning by Surprise gebruikt – en beïnvloed worden door verrassing, gevoelens, indrukken, toevalligheden, persoonlijke relaties, politieke veranderingen, enzovoorts, kan groen op een bepaald omslagpunt of moment een doorslaggevende rol innemen in het planningsproces. Politici en bestuurders kijken weliswaar naar de tekeningen en berekeningen van ruimtelijke plannen, maar nemen hun beslissing vaak ook op basis van allerlei ‘zachte’, sociale of politieke waarden.

De nadruk op deze zachte waarden werd in het Europese project Lively Cities verder uitgewerkt aan de hand van de concepten van 'place making' en 'story telling'. De ontwikkeling hiervan wordt verteld in het boek *Het verhaal van de plek*. VHL werkte hierbij samen in een internationaal consortium van hogescholen, universiteiten en gemeenten, en borduurde hierbij voort op tal van ruimtelijke experimenten die de docenten met studenten hadden uitgevoerd. Deze methodes werden in Lively Cities in een andere context opnieuw ingezet om te onderzoeken wat inwoners en andere gebruikers vonden van ongebruikte ruimten in een aantal Europese steden. Daarbij stond het verhaal van de plek centraal, want dat verhaal was bepalend voor de manier waarop die mensen de plek ervaren. Dit culmineerde in de *North West European Lively Cities Placemaking Tour*, waarbij studenten een tweedehands, binnenin dicht begroeide, en in een opzichtige kleur groen geschilderde caravan gebruikte als mobiele uitvalsbasis voor een internationale tour met ontwerpateliers langs de steden Eindhoven, Tournai, Louvain-la-Neuve en Namen, partners in het project Lively Cities.

STUDENTEN EVALUEREN ONDERWIJS EN ONDERZOEK

Vanaf het begin van het lectoraat Groene Leefomgeving van Steden is gewerkt met groepen studenten die onder hoge tijdsdruk opdrachten uitvoeren in de praktijk. Deze *studentencharettes* werden altijd positief beoordeeld door zowel studenten als docenten, maar het bleek moeilijk te beoordelen welke bijdrage deze projecten nu leverden aan de doelstelling

van het lectoraat om onderwijs, onderzoek en praktijk met elkaar te verbinden. Daarom werd besloten om de studentencharettes in studentencharettes te evalueren.

Studentencharettes zijn projecten waarin groepen studenten van diverse disciplines en scholen onder begeleiding van docenten, onderzoekers en opdrachtgevers in de praktijk onderzoek uitvoeren. De ontwikkeling van deze praktijkgerichte onderwijs- en onderzoeksmethode wordt beschreven in het boek *Studentencharettes onder hoge druk*. Het ingewikkelde van studentencharettes is dat alle traditionele rollen van de deelnemers lijken te veranderen. Studenten worden in de charettes onderzoekers en experts die een visie moeten ontwikkelen en die presenteren voor hun opdrachtgevers, terwijl ze tegelijkertijd in het hele proces van de visievorming constant leermomenten tegenkomen, die didactisch zouden moeten aansluiten bij hun curriculum. Docenten zijn in de charettes geen kennisleveranciers maar coaches die studenten de goede richting op proberen te krijgen, die interveniëren bij crisis-momenten, maar die vooral afstand houden en tegelijkertijd de regie bewaken. Zowel docent als student heeft te maken met de opdrachtgever die een resultaat wil zien.

Studentencharettes zijn dus projecten waarbij zowel docenten als studenten – en hun opdrachtgever – vanwege de chaotische dynamiek op diverse momenten op het verkeerde been worden gezet. Dat maakt dat charettes lastig zijn te beoordelen op de traditionele, disciplinaire en sectorale manier, op de onderwijskundige en onderzoekstechnische aspecten en op de resultaten die de opdrachtgever wil zien. Daarom werd in

het Europese project VALUE-Added besloten om studenten zelf in te zetten voor zo'n evaluatie, vanuit de verwachting dat de chaotische dynamiek van zo'n studentencharrette beter geschikt zou zijn om de relatief nieuwe onderwijs- en onderzoeksmethode te evalueren.

Net als de studentencharettes die eerder waren gericht op praktijkgericht onderzoek met ruimtelijke opdrachten, bleken de studentencharettes voor de evaluatie van die ruimtelijke opdrachten in eerste instantie vooral een leerervaring voor zowel studenten als docenten. Studenten waren nog wat onwennig om kritisch naar het ontwerpwerk van collegastudenten te kijken, en keken soms nog wat te kritisch naar wat opdrachtgevers met die ontwerpen hadden gedaan. Bovendien moesten ze door een interventie van lector Timmermans wat opgeschud worden om met iets meer te komen dan een simpele vragenlijst. Dat lukte overigens. Docenten moesten wennen aan het feit dat studenten na een gezamenlijke kennismakingsronde tijdens een partnermeeting van VALUE-Added in clubjes naar de verschillende partnergemeenten afreisden om daar relatief zelfstandig onderzoek te doen. De eerste resultaten waren niet heel erg sterk. Toch is het systeem van een soort zelfevaluatie van studentenwerk door studentenwerk binnen het lectoraat opgepakt, en ontstaat er nu een vergelijkbare evolutie en professionalisering van deze werkwijze als in de afgelopen zes jaar gebeurde met de charettes.

INNOVATIE MET KUNSTENAARS EN TECHNICI

Een bos dat drijft in de Rotterdamse Rijnhaven of een boom die hangt onder de Eiffeltoren. Om zoiets te verzinnen, heb je kunstenaars nodig. Voor de uitvoering van zulke ver van de dagelijkse praktijk reikende projecten werd echter een beroep gedaan op studenten van VHL.

Eco-engineering is een van de nieuwe onderwerpen die voor een groene hogeschool als VHL belangrijk is voor de toekomst. Eco-engineering gaat over het ontwerpen met natuurlijke technieken om in dichtbevolkte en stedelijke gebieden economische en ecologische functies met elkaar te combineren. In het boek *Eco-engineering en complexiteit* wordt beschreven hoe voor deze nieuwe, natuurlijke ingenieurstechnieken via een KIGO-project binnen VHL een kennisbasis werd opgezet. Daarbij bleek er niet alleen vaktechnische maar ook sociale, economische en juridische kennis nodig te zijn. Studenten en docenten gebruiken deze kennisbasis om allerlei innovatieve en experimentele praktijksituaties te onderzoeken, zoals het plaatsen van bomen in boeien in de Rotterdamse Rijnhaven of het zoeken naar zo efficiënt mogelijke producten uit het olifantsgras waarmee rond Schiphol ganzen worden verjaagd. Via deze projecten met eco-engineering konden studenten van VHL proeven aan onderzoeken die misschien wel verder reikten dan de grenzen van hun vakgebied. Het meest iconische project was hierbij het onderzoek naar de boom die onder de Eiffeltoren moest hangen. Bij de wat gewonere eco-engineeringsprojecten bleek over het algemeen dat de meeste kennis beschikbaar is, maar dit ongewone project stelde docenten

en studenten voor een nieuwe uitdaging. Want waar haal je de kennis vandaan over de vraag hoe een boom zonder grond om zijn wortels in de lucht kan overleven? Zo is er een heel circus aan kabels en leidingen en een ingewikkeld systeem voor voeding, lucht en water voor nodig om de boom in leven te houden, en waren er allerlei planttechnische vragen.

De complexe onderzoeksvraag bleek voor studenten net een stap teveel. Daarom werd oud-studente Dorien Spek gevraagd om het onderzoek te leiden waaraan de drie studenten Hanne Kramer, Albert Osinga en Wout Fijen werkten. De zoektocht naar de technische kennis was een sociaal proces, waarbij de onderzoekers gebruik maakten van een heel netwerk aan specialisten en experts die niet uit de gangbare onderzoekswereld kwamen, van boomkwekerijen tot installatiebedrijven. Daarbij bleek dat er veel creativiteit, durf en doorzettingsvermogen nodig is om zulke innovatieve, van oorsprong technische projecten te ondernemen, maar ook dat de simpele, artistieke opdracht van een kunstenaar technische uitdagingen oplevert die verrijkend kunnen zijn voor het curriculum van een hoge-school als VHL. Docenten en studenten – en externe onderzoekers – moeten bij zo'n opdracht voorbij de grenzen van hun vakgebieden. Ze worden detectives in een zoektocht naar de juiste technieken die passen bij de artistieke visie van de kunstenaar.

4 QUIET LEADER

Lector Wim Timmermans schrikt altijd als hem wordt verteld dat het lectoraat deels afhangt van wat hem persoonlijk drijft, van zijn persoonlijkheid. Timmermans wordt door zijn docenten dan ook wel omschreven als een **quiet leader**. Hij is geen autoriteit in een speciaal vak, zoals zijn voorganger Arie Koster dat was als de belangrijkste Nederlandse autoriteit op het gebied van ecologisch groenbeheer. Timmermans is geen lector die docenten de les leert, maar eerder 'een lerende omgeving stimuleert'. Dat wordt op prijs gesteld. 'Iedereen krijgt ruimte van de lector, en iedereen kan zijn eigen ding vinden om te doen', aldus een docent. 'Dan krijgen mensen energie en wordt de lector vanzelf minder belangrijk. Keerzijde is daarbij dat de lector onzichtbaar kan zijn.'

De werkwijze van Timmermans is niet speciaal ontwikkeld voor het lectoraat Groene leefomgeving van steden, maar past in de manier waarop hij vroeger als beleidsmedewerker van gemeenten en als onderzoeker bij Alterra functioneerde. Bij Alterra werkte hij aan experimentele natuurprojecten in de stad, zoals de *Stedelijke Hoogstructuur* met nestkasten aan wolkenkrabbers of de *Junglebus* als een tot bos omgebouwde bus die diende als discussieplek voor natuur in de stad. Timmermans was vooral procesgericht bezig, zoals blijkt uit het onderzoek naar de verrassende manier waarop Natuurbrug Crailoo als breedste ecoduct van Europa tot stand kwam, met alle toevallige omstandigheden en grotere en kleinere

partijen. Dit culmineerde in 2013 in zijn promotieonderzoek naar de relatie tussen planning en complexiteit, waarin hij zijn theorie ontvouwde hoe complexe ruimtelijke projecten altijd afhankelijk zijn van toeval. Eigenlijk heeft hij dit promotieonderzoek, dat hij tijdens zijn lectorperiode uitvoerde, binnen VHL voor een deel in praktijk gebracht.

Deze experimenteel-wetenschappelijke aanpak kreeg ook zijn weerslag in het onderwijs, door colleges die Timmermans eerder gaf aan Wageningen Universiteit. De onderwijsfilosofie die Timmermans daarbij bezigde, was een combinatie van omdenken, durf en belevenis. Studenten moeten niet de gebaande paden volgen, wat meestal in het onderwijs gebeurt, maar hun vakkennis in opdrachten op een andere manier inzetten dan ze werd geleerd. Ze moesten opdrachten omdenken. Daarbij moesten ze gebruik maken van het bij hun jeugd passende vermogen om te durven, om risico's te nemen met hun vakkennis. Door samen te werken in multidisciplinaire groepen werden dergelijke spannende opgaven voor de studenten een sprankelende ervaring, een belevenis die ze nooit meer zouden vergeten.

Zo gaf Timmermans studenten van Wageningen Universiteit in een college over energie in de bebouwde omgeving, dat meestal gaat over klimaatverandering, duurzaamheid en energiebesparing, de opdracht om een stad of dorp energieonafhankelijk te maken. Immers: we willen geopolitiek niet afhankelijk zijn voor onze energievoorziening van Rusland of het Midden Oosten. Na enige twijfel ontdekten de studenten tot hun verrassing en plezier dat steden en dorpen gemak-

kelijk hun eigen energie konden produceren, mits je in andere dan de gangbare systemen dacht. De stad is een energieproducent, luidde de conclusie.

De driedelige onderwijsfilosofie van Timmermans, het omdenken van een opdracht, het leren risico's te nemen en ongebaande paden te bewandelen, en het leveren van een sprankelende ervaring voor studenten en docenten, bracht hij ook bij VHL in de praktijk. De docenten waren in het begin van het lectoraat nog erg gericht op de dagelijkse praktijk van het onderwijs, maar gingen zich juist door de manier van werken van Timmermans een breder perspectief ontwikkelen op de beroepspraktijk en het onderzoek. De projecten waar het lectoraat aan deelnam, werkten voor docenten als katalysator om zich te ontwikkelen. Docenten leerden er meer naar buiten te kijken, en dat maakte het onderwijs spannender. Ze leerden ook anders over hun curriculum na te denken, zoals hierboven beschreven is ten aanzien van de major Management Buitenruimte. Ook het zelf publiceren van (semi)wetenschappelijke boeken en artikelen hielp de docenten bij de broodnodige reflectie op hun vakgebied en hun onderwijspraktijk. Dit alles gaf ze ook de mogelijkheid om het onderwijs wat losser te organiseren, met meer ruimte voor eigen inbreng van studenten en voor experimenten.

Docenten hebben bij veel projecten van het lectoraat het idee gehad dat ze als team opereerden. Binnen dit team zijn vier rollen te onderscheiden, die allemaal door verschillende of dezelfde mensen vervuld kunnen worden. Ten eerste is er de man met strategie en visie, die de grote lijnen in de gaten

houdt. Dan is er de docent, die zorgt dat de onderzoeksresultaten gebruikt worden in het onderwijs, dat er studenten beschikbaar zijn voor activiteiten en projecten, en dat het onderwijs weer onderzoeksvragen kan opleveren. Er zijn onderzoekers, wat zowel de docenten zelf kunnen zijn als externe onderzoekers, die meedoen met het onderzoek en wetenschappelijke publicaties schrijven. En dan is er degene die verantwoording aflegt naar de subsidiegevers, iemand die alles organisatorisch bij elkaar houdt, zorgt voor continuïteit en dat deadlines gehaald worden, en de communicatie verzorgt naar de externe partners. In het team van lectoraat Groene Leefomgeving van Steden werd de eerste rol vooral vervuld door Timmermans, en hadden docenten veel vrijheid om te schakelen tussen de andere drie rollen.

De werkwijze van Timmermans vergde aanpassingsvermogen van docenten en studenten. Zoals uit hoofdstuk 3 bleek, werden gangbare werkwijzen overhoop gegooid en de filosofie van *Planning by Surprise* uit hoofdstuk 2 was er eentje die erop gericht was om mensen op het verkeerde been te zetten. De doelpalen van de doeleinden die Timmermans voor het lectoraat had geformuleerd, stonden niet alleen ver, maar werden tijdens de duur van het lectoraat ook nog een aantal malen verplaatst. Daardoor hadden docenten en studenten vaak weinig besef waar ze in een project heen gingen. Dat had als voordeel dat ze daardoor leerden om de gereedschapskisten – van de vakgebieden, de onderwijsdisciplines en het projectmanagement – uit te breiden en te flexibiliseren. Dat paste dan weer goed bij de snelheid waarmee de hedendaagse maatschappij verandert, en de manier waarop daarin naar natuur en landschap in de stedelijke omgeving wordt gekeken. Hierdoor leerden docenten en studenten om zich sneller te kunnen aanpassen aan zo'n sterk aan verandering onderhevig zijnde omgeving.

5 CONCLUSIE

Dit boek is geen evaluatie van het lectoraat Groene Leefomgeving van Steden, noch van de lector Wim Timmermans. Daarom volgt hier ook geen conclusie, maar eerder een vraag.

Wat als Timmermans in 2007 bij zijn sollicitatie het volgende had verteld? *'Ik ga van onderop onderzoeken welke docenten en studenten enthousiast zijn om mee te werken aan nationale en internationale projecten. Dan wil ik kijken hoe we via experimentele en los georganiseerde studentencharettes in kunnen grijpen in praktijksituaties, en kunnen bijdragen aan Europese onderzoeksprojecten en praktijkgerichte onderzoeksopdrachten. Vervolgens wil ik die onderzoeksresultaten gebruiken om het onderwijs te vernieuwen, studenten hun eigen onderwijs te laten evalueren, en via experimentele kunstprojecten studenten aan de randen van hun vakgebied laten proeven.'*

Was het lectoraat dan ook van 2007 tot 2015 als zodanig ingevuld?

BIJLAGEN

BIJLAGE 1. DE PUBLICATIES VAN DE KENNISKRINGEN VAN HET LECTORAAT GROENE LEEFOMGEVING VAN STEDEN.

Engelstalige papers in internationale journals en boeken (peer reviewed)

1. Cilliers, E.J., W. Timmermans, F. van den Goorbergh & J. Slijkhuis (submitted 2014): *Creating competitive, lively and sustainable urban spaces: addressing all planning-scales*. Town Planning Review.
2. Cilliers, J., W. Timmermans, F. van den Goorbergh & J. Slijkhuis, (accepted 2014): *Green place-making in practice, from temporary to definite*. Journal of Urban Design.
3. Cilliers, E. J. & W. Timmermans (in press, 2015): *Lively cities as an integrative approach addressing all planning scales and dimensions*. Environment, Development and Sustainability.
4. Cilliers, E. J. & W. Timmermans, (in press, 2015): *Integrated approach to value added planning: from community needs to local authority revenue*. Growth And Change.
5. Timmermans, W., F. Onega-Lopez, J.M. Tubio & R. Crecente, (in press, 2015): *A complexity perspective on institutional change; dealing with land fragmentation in Galicia*. Social Evolution and History.
6. Timmermans, W., E.J. Cilliers & V. Kuypers, (in press, 2014): *Artificial green corridors crossing large infrastructure in metropolitan areas*. In: C.B. Schoeman, *Land use management and transportation planning, an international perspective*. Witpress.
7. Cilliers, E. J., W. Timmermans, (in press, 2014): *The story behind the place*. Journal of Applied Research in Quality of Life.
8. Cilliers, E.J., W. Timmermans, (2014): *The importance of creative participatory planning in the public place-making process*. Environment and Planning B: planning and design 41. Pp 413-429.
9. Morales, A., A.M. García, W. Timmermans, R. Crecente, A. Woudstra, 2014: *Planning for food systems in Lugo*. Interplan, American Planning Association, International division. Pp 4-6.
10. Timmermans, W., J. Cilliers, A. Garcia, A. Koolen, A. Woudstra & T. van Dijk (2014), *Learning by Practice, High Pressure Student Ateliers*. Springer Science: The design charrette: ways to envision sustainable futures. Pp 279 – 293.
11. Cilliers, J. & W. Timmermans, (2013): *Approaching Value added planning in the green environment*. Journal of Place Management and Development. Vol. 6 (2) pp 144 - 154.

12. Timmermans, W., F. Onega-Lopez & R. Roggema 2012: *Complexity Theory, Spatial planning and adaptation to climate change*. In: Roggema R (ed): *Swarming landscapes, Planning for Climate Adaptation*. Advances in Global Change Research 48. Springer Science. Pp 44 – 65.
13. Roggema, R., T. Vermeend & W. Timmermans, 2012: *Transition and Transformation*. In : Roggema, R., (ed.): *Swarming landscapes: The Art of Designing for Climate Adaptation*. Advances in Global Change research 48. Springer Science. Pp 68 – 90.
14. Tubio-Sanchez, J.M., F. Onega-Lopez, W. Timmermans & R. Crecente-Maseda, 2013: *Institutional change in land use policies: two cases from Galicia*. European Planning Studies. Pp 1276 – 1296.
15. Timmermans, W. & R.P.H. Snep, 2011: *Bridging the gap between architecture and biodiversity conservation, a step beyond green-ing buildings*. In Haas, T., (ed): *Sustainable urbanism and beyond*. Rizzoli. New York pp 199 - 203.
16. Timmermans, W., T. Van Dijk, P. Van der Jagt, F. Onega Lopez & R. Crecente, 2011: *The unexpected course of institutional innovation processes, Inquiry into innovation processes into land development practices across Europe*. International Journal of Design and Nature and Ecodynamics vol 6(4). Pp 297 - 317.
17. Cilliers, E.J., E. Diemont. D.J. Stobbelaar & W. Timmermans, 2011: Commentary, Enhancing sustainable development by means of the Workbench method. Environment and Planning B: Planning and Design. Vol. 38. Pp. 579 – 584.
18. Cilliers, E.J., E. Diemont. D.J. Stobbelaar & W. Timmermans, 2011: *Sustainable green urban planning: the workbench spatial quality method*. Journal of Place Management and Development. Vol. 4, (no. 2). Pp. 214 – 224.
19. Cilliers, E.J., E. Diemont. D.J. Stobbelaar & W. Timmermans, 2010: *Sustainable green planning: the green credit tool*. Journal of Place Management and Development, vol 3 (no 1). Pp. 57 – 66.
20. Timmermans, W., 2009: *Beyond predictability*. In C.A. Brebbia, M.E. Conti & E. Tiezzi: *Management of natural resources, sustainable development and ecological hazards*. Pp 13-19.
21. Snep, R., W. Timmermans & R. Kwak, 2009: *Applying landscape ecological principles to a fascinating landscape: the city*. In: McDonell, J., A.K. Hahs & J.H. Breuste: *Ecology of Cities and Towns*. Cambridge University Press. UK.

Engelstalige bijdragen aan conferenties (voorzover gepubliceerd).

1. Gestel, D. van, R. Fleuren & W. Timmermans, 2014: *Urban agriculture: a new theme in the education of landscape designers*. In Roggema, R. & G. Keeffe, 2014: *Why we need small cows, ways to design for agriculture*. VHL University of Applied Sciences. The Netherlands.

2. Cilliers, E.J. & W. Timmermans, 2013: *Applied science and education: vice versa benefit*. Proceedings of the International Conference on Education and Social Sciences (ICEASS) Singapore. Pp 477 – 489.
3. Cilliers, E.J. & W. Timmermans, 2012: *Planning for sustainable green spaces in developing countries, linking economic value to green*. IADIS International Conference on Sustainability, Technology and Education. Perth, Australia. ISBN: 978-972-8939-79-3. Pp 77 – 84.
4. Diemont, E., E. J. Cilliers, D. J. Stobbelaar & W. Timmermans, 2010: *Stakeholder behaviour in urban development: evaluating the workbench method*. Design and decision support systems conference proceedings. Eindhoven, the Netherlands. 10th International Conference of Design and decision Support Systems in Architecture and Urban Planning. 10p. <http://2010.ddss.nl/programme.php>
5. Timmermans, W., 2009: *The complex planning of innovation*. In WIT Transactions on Ecology and the Environment, vol 122. WITPress. Southampton. Pp 581 – 590.
6. Bos, E., P. van der Jagt & W. Timmermans, 2008: *The landscape as a source of inspiration for painters: paintings as a source of inspiration for land development?* In: F.D. Pineda & C.A. Brebbia, 2008: *Sustainable tourism III*. Wit Press. Pp 45 - 51.
7. Tragopoulos, G.V., W. Timmermans & R. Rovers, 2008: *Urban energy harvest and optimization in use of renewable energy sources in the Droevendaal residential area*. In: Broadbent et al, 2008: *Eco-architecture II*. Pp 181 -189.
8. Jonkhof, J., W. Timmermans & V. Kuypers, 2007: *The green metropolis generator: Developer's toolkit for urban landscape in the green metropole*. WIT Transactions on Ecology and the Environment 102. pp 801 – 812.

Boeken, Nederlands- en Engelstalig

1. Koolen, A., J. Slijkhuis & W. Timmermans, 2015 (in press): *Student charettes in between top down and bottom up* (working title). Van Hall Larensteijn.
2. Timmermans, W., M. Woestenburger, J. Jonkhof, M. Shlakku & S. Yano, 2015: *Rooted Cities*. Blauwdruk. Wageningen.
3. Timmermans, W., 2013: *Innovative land use and green planning in relation to Complexity Theory*. Planning by surprise. PhD thesis. University of Santiago de Compostela, Van Hall Larenstein, Alterra.
4. Van den Goorbergh, F., J. Scheffers., 2012: *Participatie @ groene ruimte*. Landwerk. Wageningen.
5. Garcia, A.M., F. J. Onega, R. Crecente, F. van Holst, E. Abts, W. Timmermans & M. Stolk, 2012: *Forms for adapting to climate change through territorial strategies, The handbook*. University of Santiago de Compostela, Lugo.

6. Matton, T., H. van de Wal, 2011: *Summer School Park Lingezegeen, improvisation as a teaching model, tools for identity/improvisatie als onderwijsmodel, gereedschappen voor identiteit*. Post Editions. Rotterdam.
7. Branderhost, A., S. van Gils, D.J. Stobbelaar & W. Timmermans, 2010: *De groene school, de bijdrage van Hogeschool Van Hall Larenstein aan de groene parktijk in de Gelderse Vallei en Amersfoort*. Landwerk. Wageningen.
8. Woestenburger, M., J. Lengkeek & W. Timmermans, 2009: *Van recreatie en landschap. Van bermtoerisme tot Dance Valley*. Landwerk. Wageningen.
9. Harbusch, G., M. Luce, T. Matton & W. Timmermans, 2008: *Surviving the suburb. Versuche der Semi-Autarkie in Suburbia, Pogingen tot Semi-Autarkie in Suburbia*. Epsiode. Rotterdam.
10. Branderhorst, A., D. Doepel, B. Horsten, A. Koolen, J. Pronk & W. Timmermans, 2008: *Greenspotting Haaglanden. Re-viewing landscape*. Techné Press. Amsterdam.

VHL boeken, Nederlands- en Engelstalig

1. Woestenburger, M., 2015: *Lectoraat Groene Leefomgeving van Steden, een gezamenlijke zoektocht naar het verkeerde been*. Planning by Surprise Series. Van Hall Larenstein.
2. Timmermans, W., A. Koolen & J. Slijkhuis, 2015. *Studenten charettes, a magic toolbox / Student charettes, a magic toolbox*. Planning by Surprise Series. Van hall Larenstein.
3. Timmermans, W., F. Rurup & J. Spoelstra, 2014: *Eco-engineering*. Van Hall Larenstein. Velp. Planning by Surprise series. Van Hall Larenstein.
4. Timmermans, W., F. van den Goorbergh, J. Slijkhuis & J. Cilliers, 2013: *Het verhaal van de plek, Place making and Story telling / The story behind the place, Placemaking and Storytelling*. Van Hall Larenstein. Velp. Planning by Surprise Series. Van Hall Larenstein.
5. Timmermans, W., A. Koolen, D. van Dorp & A. Branderhorst, 2013: *Ontwerpen aan klimaatadaptatie / Designing climate adaptation*. Planning by Surprise Series. Van Hall Larenstein. Velp.
6. Timmermans, W., L. Hakvoort & M. Hupkes, 2012: *Complexiteit en gebiedsontwikkeling / Complexity and territorial development*. Planning by Surprise series. Van Hall Larenstein. Velp.
7. Timmermans, W., J. Cilliers & J. Slijkhuis, 2012: *De waarden van de groene ruimte in de stad / The Values of green spaces in towns and cities*. Planning by Surprise Series. Van Hall Larenstein. Velp.
8. Timmermans, W., J. Slijkhuis, F. Sieswerda, S. Gaastra, D. van der Linde, B. Helming, Y. Hoekstra en K. Wesselius, 2012: *Jonge Friezen Foarút, van idee naar praktijk*. Van Hall Larenstein. Velp.

9. Timmermans, W. & J. Jonkhof, 2011: *Out of the box, Kennisinnovatie in het groene onderwijs en onderzoek*. Wageningen UR, Van Hall Larenstein. Velp.

Nederlandstalige vaktijdschriften

Special Groen, 71 (3), 2015: Wetenschappelijke bouwstenen voor een groene anarchie.

1. Krikhaar, N., *Bouwstenen voor groene anarchie*, 2015. In Groen 71 (3). Pp 4-7.
2. Timmermans, W., *Complexiteit van gebiedsontwikkeling*, 2015. In Groen 71 (3). Pp 8-13.
3. Luttik J., *Sociale effecten van groene buurtprojecten*, 2015. In Groen 71 (3). Pp 14-16.
4. Steingröver E., S. van Rooij. *Ondernemen met landschapsdiensten*. In Groen 71 (3). Pp 18-21.
5. Dam R. van, *Burgerkracht is 'hot'*, 2015. In Groen 71 (3). Pp 22-28.
6. Pleijte M., *Juridische aspecten bij groene maatschappelijke initiatieven*, 2015. In Groen 71 (3). Pp 29-33.
7. Kruit J., N.Krikhaar, *Bewoners zorgen voor het beheer van het ecologisch groen*, 2015. In Groen 71 (3). Pp 34-37.
8. Pleijte M., *Nog eens: de casus Eva Lanxmeer*, 2015. In Groen 71 (3). Pp 38-41.
9. Aalbers C., *Burgers werken snel en informeel*, 2015. In Groen 71 (3). Pp 42-45.

Nederlandstalige vaktijdschriften vervolg

10. Rurup, F., 2015: *Ontaarde bomen, praktijkonderzoek op landgoed Larenstein te Velp*. Bomen, (29), Pp 22-25
11. Kuypers, V., V. Tiel Groenesteege & W. Timmermans, 2013: *Duurzame gebiedsontwikkeling*. In: K. Christof & A. Vergeer: *Innovatief Landschap*. Uitgeverij Blauwdruk en Architectuurcentrum Makeblijde. Pp 46 – 51.
12. Van der Linde, D, S. Gaastra, F. Sieswerda, J. Slijkhuis, W. Timmermans; februari 2012: *Jonge Friezen Foarut*. Groen. 68 (2). Pp 18-21.
13. Branderhorst, A., 2012: *Een EU-project als interactieve leeromgeving*. Transfer 2. Pp 24 -26. NUFFIC.
14. Innovatienetwerk, 2012: *Summer school*. In: *Prachtplek in Pas-sart, ideeën voor tijdelijke herbestemming van vrijgekomen gebieden in Heerlen*. Pp 12 – 19.
15. Santegoets, J, D. J. Stobbelaar, Foto's: A. Bink, Van Doorn. R; maart 2012: *Studenten brengen energie in groene participatieprocessen*. WA Magazine, Nr 01. Pp 20-21.

Special Groen, 68 (2), 2012: *Groene Leefomgeving van Steden*, Hogeschool Van Hall Larenstein.

16. Timmermans, W., J. Jonkhof, 2012: *Het lectoraat Groene Leefomgeving van Steden*. Groen 68 (2). Pp 6-10.
17. Van den Goorbergh, F, februari 2012: *Groenbewust stedelijk vernieuwen*. Groen 68 (2). Pp 11-13.
18. Van Doorn, R., februari 2012: *Verassende ontmoetingen tussen beheerders en burgers leiden tot beter contact*. Groen 68 (2). Pp 14-17.
19. Van der Linde, D., S. Gastra, F. Sieswerda, J. Slijkhuis, W. Timmermans, februari 2012: *Jonge Friezen Foarut*. Groen. 68 (2). Pp 18-21.
20. Van Dorp, D., A. Koolen, februari 2012: Groen. *Het roer moet om*, 68 (2). Pp 22-25.
21. Koolen, A., J. Roozenbeek, februari 2012: *Methode workshops en Summerschools*. Groen. 68 (2). Pp 26-31.
22. Noortman, A. & J. Vlug, 2012: *Meewerken aan kansen voor Keniaanse meisjes*. Groen 68(2). Pp 32-35
23. De Vries, J., februari 2012: *Who's afraid of Red, Green and Blue*. Groen 68 (2). Pp 36-39.
24. Meek, R., 2012: *Nieuwsgierig naar de zelfvoorzienende dictatuur van Hoxha*. Groen 68 (2). Pp 40-43.
25. Timmermans, W., 2012: *Ervaring opdoen in internationale projecten*. Groen 68 (2). Pp 44 - 47.

Nederlandstalige vaktijdschriften vervolg

26. Dorp, D. van, A. Koolen & W. Timmermans, 2010: *Ontwerpen aan een klimaatbestendige stadsregio*. Hogeschool van Hall Larenstein. Velp.
27. Ketelaars, S, 2009: *Groene iconen maken de stad. Over de vele functies van natuur in de stedelijke omgeving*. City Journal Vakblad voor de stedelijke praktijk, Pp 8-10.
28. Timmermans, W., 2009: *Lectoraat groene leefomgeving van steden op stoom*. Delta 42-09: pp 18-21.
29. Timmermans, W & J.F. Jonkhof, 2009: *Krimp en het einde van de grote projecten*. Nummer 04, Academie van Bouwkunst. Hanze Hogeschool Groningen. Pp 10-13.
30. Doorn, R. van 2009: *Terreinbeheerders en bosbezoekers met elkaar in de wolken*. Vakblad Natuur, Bos, landschap 6(3). Pp 18-21.
31. Gils, S. van, 2009: *Hoogwerker brengt contact met bosbezoekers*. Groen 65 (4). Pp 14-17.
32. Timmermans, W., 2009: *Lectoraat groene leefomgeving van steden op stoom*. Delta. Delta 42-09: pp 18 - 21.
33. Timmermans, W. & J. Jonkhof, 2009: *Krimp en het einde van de grote projecten*. Academie van Bouwkunst, Hanze Hogeschool Groningen. Pp 11 - 14.

34. W. Timmermans & J. Spoelstra, 2008: *Ecological engineering, vooral een manier van kijken*. Groen 64 (10). Pp 44 – 45.
35. Bos, E., P.van der Jagt & W. Timmermans, 2008: *Het landschap als bron voor schilders: schilderijen als bron voor landinrichting?* Landwerk 2008 -2. pp 18 – 23.
36. Koolen. A., 2008: *Dwars door Haaglanden*. Groen 64 (4). Pp 23-29.
37. T. Matton & W. Timmermans, 2008: *Trendy pragmatisme*. In G. Harbusch, et al. *Surviving the Suburb*. Episode.

Onderzoeksrapporten

1. Cilliers, E.J., W. Timmermans, F. van den Goorbergh & J. Slijkhuis, 2012: *The Lively Cities (LICI) background document: LICI theory and planning approaches*. Part of the LICI project (Lively Cities, made possible by INTERREG IVB North West Europe, European Regional Development Fund, European Territorial Cooperation, 2007-2013. Wageningen University of Applied Sciences, Van Hall Larenstein).
2. Cilliers, JE. J., E. Diemont, D. J. Stobbelaar & W. Timmermans, 2011: *The Value Added Planning report*. (Value Added Planning, Volume 3). Part of the VALUE project (Valuing Attractive Landscapes in the Urban Economy, made possible by INTERREG IVB North West Europe, European Regional Development Fund, European Territorial Cooperation, 2007-2013. Wageningen University of Applied Sciences, Van Hall Larenstein. 55p.
3. Cilliers, JE. J., E. Diemont, D. J. Stobbelaar & W. Timmermans, 2010: *The Workbench Method report*. (Value Added Planning, Volume 2). Part of the VALUE project (Valuing Attractive Landscapes in the Urban Economy, made possible by INTERREG IVB North West Europe, European Regional Development Fund, European Territorial Cooperation, 2007-2013. Wageningen University of Applied Sciences, Van Hall Larenstein.
4. Cilliers, JE. J., E. Diemont, D. J. Stobbelaar & W. Timmermans, W: 2010. *The Green Credit Tool report*. (Value Added Planning, Volume 1). Part of the VALUE project (Valuing Attractive Landscapes in the Urban Economy, made possible by INTERREG IVB North West Europe, European Regional Development Fund, European Territorial Cooperation, 2007-2013. Wageningen University of Applied Sciences, Van Hall Larenstein. 24p.

Verslagen studenten charettes (NL-E): 25

BIJLAGE 2: OVERZICHT VAN DE BELANGRIJKSTE PROJECTEN EN OPDRACHTGEVERS VAN HET LECTORAAT GROENE LEEFOMGEVING VAN STEDEN.

PROJECT	LOOPTIJD	OPDRACHTGEVER	OMZET (KE) EXTERN
PLUREL <i>Peri-urbane planning</i>	2008 - 2011	EU-FP6	100
VALUE <i>Economische waarde groen in de stad</i>	2008 - 2012	EU INTERREG NWE IIb	100
Who is afraid of red, green and blue <i>Beschrijving internationale competenties</i>	2008 - 2010	LVN, KIGO	100
F:ACTS! <i>Mitigatie adaptatie klimaatverandering</i>	2009 - 2012	EU INTERREG IVc	100
Groene stedelijke vernieuwing	2009 - 2011	LVN, KIGO	100
Energizing natuurparticipatie	2009 - 2011	LVN, KIGO	90
Voorbeeldstad Amersfoort	2009 - 2011	LVN, KIGO	90
Eco-engineering	2009 - 2011	LVN, KIGO	100
Kwartiermaker Arnhem Nijmegen	2009 - 2011	LVN, KIGO	90
Jonge Friezen Foarut <i>Jeugdagenda tegen Krimp</i>	2009 - 2012	LVN, KIGO Provincie Friesland	100 120
ACCE <i>Studentenateliers F:ACTS!</i>	2010 - 2012	EU Erasmus	100
Recreatie in de Stad	2010 - 2013	WUR, IP/OP	45
LICI <i>Bijdrage groen aan placemaking, citymarketing</i>	2012 - 2014	EU INTERREG NWE IVb	175
Green City Academy	2012 - 2013	LVN	100
VALUE ADDED PLANNING <i>Top down en bottom up planning</i>	2012- 2015	EU INTERREG IVb	175
DAFEEWB <i>Duurzame curriculumontwikkeling op de Balkan</i>	2013 - 2016	EU TEMPUS	45

LDSTAD AMERSFOORT + Kwartiermaker
GINEERING + Kwartiermaker
NHEM NIJMEGEN + Jonge Frie-
FOARUT + ACCE + Recreatie in
STAD + LICI + Green City Acade-
+ VALUE ADDED PLANNING + DA-
FWB TICIPATIE + Voorbeeldstad
ERSFOORT + ECO-ENGINEERING
KWARTIERMAKER ARNHEM NIJ
GEN + JONGE FRIEZEN FOARUT +
CE + RECREATIE IN DE STAD + LIC
REEN CITY ACADEMY + VALUE AD
D PLANNING + DAFEFWB TICIPATIE
VOORBEELDSTAD AMERSFOORT
O-ENGINEERING + KWARTIERMA
R ARNHEM NIJMEGEN + JONGE
IEZEN FOARUT + ACCE + RECRE
IE IN DE STAD + LICI + GREEN CIT
ADEMY + VALUE ADDED PLANNING
DAFEFWB TICIPATIE + VOORBEELD
AD AMERSFOORT + ECO-ENGINEE
NG + KWARTIERMAKER ARNHE
JMEGEN + JONGE FRIEZEN FOARU
ACCE + RECREATIE IN DE STAD
ICI + GREEN CITY ACADEMY + VALU
DDED PLANNING + DAFEFWB TIC
ATIE + VOORBEELDSTAD AMERS
DOORT + ECO-ENGINEERING + KWA
ERMAKER ARNHEM NIJMEGEN
ONGE FRIEZEN FOARUT + ACCE + R
REATIE IN DE STAD + LICI + GREE
+ ACADEMY + VALUE ADDE